

cer ob njegovi smrti leta 1892. Takrat je bil gospod dvorni svetnik Fr. Levec realni profesor in c. kr. okrajni šolski nadzornik za mesto Ljubljano. Ne moremo se lepše spominjati Močnikovih zaslug, kakor da ob njegovi rojstni stoletnici doslovno ponatisnemo ta Levčev članek.⁴

Dne 30. novembra je umrl v Gradcu upokojeni c. kr. deželni šolski nadzornik Francišek Močnik. Bil je eden prvih avstrijskih šolnikov, pisatelj matematičnih šolskih knjig, znan ne samo po vsi Avstriji, ampak tudi izven nje.

Pokojnik je izvršil svoje študije v Ljubljani ter je tudi tu deloval več let kot višji uradnik za napredek ljudskega šolstva in za materialno izboljšanje učiteljstva tako blagodejno, da si učiteljstvo slovensko čuti primorano iz hvaležnosti do svojega dobrotnika postaviti mu v svojem glasilu skromen spomenik.

Rodil se je 1. oktobra 1814. l. v Cerknem na Goriškem. Oče mu je bil preprost kmetovalec slovenski. V ljudsko šolo je hodil v Idriji, v latinske šole pa je vstopil v Ljubljani leta 1825. ter te, kakor tudi takratni licej izvršil l. 1832. z izvrstnim uspehom. Da je hodil v šolo v Ljubljani, je pripisovati tej okolnosti, da je bila zveza med Cerknom in Gorico do leta 1870. tako slaba, da je sploh ljudstvo njegovega rojstvenega kraja radi boljših potov težilo le v Ljubljano.

Slučaj pa je nanesel, da sta takrat delovala na ljubljanski gimnaziji dva izvrstna pedagoška, ki sta jako blagodejno vplivala na svoje učence. Ta dva profesorja sta bila jezikoslovec Matija Čop in matematik Leopold Karol Schulz pl. Strassnizki (roj. 1803. v Krakovem, umrl 1852. v Veleslavu (Vöslau).

Kake važnosti je bilo znanje in občevanje Močnikovo z ženialnem Schulzom na njegove prihodnje študije, razvidimo iz Močnikove sodbe same, v kateri je opisal žalostne šolske razmere iste dobe, ko so učitelji svoja predavanja učencem le prebirali ali jih pa prav mehanično predavali ter lekcije suhoparno izpraševali; le izjemno se je tu ali tam prikazal kak izreden talent, ki je po svoji moči iz ljubezni do vede nastopil pravi pot poučevanja. Taka izjema je bil nadarjeni Schulz. V svojem nastopnem govoru, v katerem je opisal vse življenje tedanjega učenca na liceju in vzvišeno važnost pravega znanja matematike, ogrel in pridobil je poslušalce za svoj predmet. Sam navdahren z gorečo ljubeznijo do vede, je znal tudi vnemati svoje poslušalce za njo. Mojster heuristične metode je s filozofično preiščljivi vprašanji dosegal popolnoma prave odgovore, kateri pa so kot lasten produkt ostali neizbrisljiva last učenčevega spomina. Kadar je znal pri kakem učencu izredne zmožnosti, bilo mu je to največje veselje, katero je s tem izkoriščal, da ga je izpodbujal k marljivosti in samostojnosti; tem je razlagal tudi višjo matematiko. Schulz je bil hud sovražnik suhoparnosti, zato je uporabljal matematiko vsestransko praktično. V lepih poletnih dneh je s svojimi učenci meril zemljo ter razlagal občinstvu vseh stanov v prav poljudni besedi astronomijo, stvari, ki so tudi prostemu narodu umljive in potrebne. S svojim uspešnim delovanjem, vsestransko vednostjo, veseljem, prijaznim in blagim značajem si je pridobil ljubezen učeče mladine ter spoštovanje in zaupanje ljudstva. S kratka Schulz je bil središče umetnikov in učenjakov; vsak je želel biti mu prijatelj in občeovati z njim.

Najboljši učenec tega izbornega učitelja pa je bil Francišek Močnik. Med svojimi součenci v humanitarnih razredih je Močnik slovel za izvrstnega matematika, ki je večkrat celo slušateljem licejskim razreševal težje naloge. Vendar se pa Močnik ni posvetil učiteljskemu stanu, kar bi bilo pričakovati, ampak vstopil je leta 1833. v centralno semenišče v Gorici, kjer je izvršil že leta 1836. štiriletno teološke študije.

Toda premlad, da bi bil posvečen po dokončanih študijah v mašnika, nastopi l. 1836. službo učitelja v 4. razredu enodotne glavne šole, kjer je deloval več let. Med tem časom pa je leta 1840. v Gradcu postal doktor modroslovja. S svojimi matematičnimi spisi posebno z delom »Theorie der numerischen Gleichungen« (Wien 1839), pridobil si je ugled pri učni upravi, ki ga je tudi leta 1864. mladega ljudskega učitelja imenovala profesorjem osnovne matematike in trgovskega računstva na tehnični akademiji v Lvovu, leta 1849. pa profesorjem

matematike na takratnem vseučilišču v Olomucu.

Toda že prihodnje leto ga je naučni minister Leon grof Thun pozval h kranjski deželni vladi za c. kr. šolskega svetnika in poročevalca v šolskih stvareh. Tu je blagotvorno deloval deset let. Koncem leta 1860. je bil poklican k namestništvu v Gradec. Tu je postal po uredbi novih šolskih zakonov leta 1869. deželni šolski nadzornik. Leta 1871. pa je bil na svojo prošnjo umirovljen.

Njegovo uspešno delovanje priznal pa je tudi presvetli cesar s tem, da ga je leta 1862. odlikoval s Franc-Jozefovim redom ter mu l. 1871. podelil red železne krone III. reda in z njim viteštvo.

Močnik je bil že ljudski učitelj v Gorici jako delaven pisatelj matematičnih knjig, vendar pa se je prava delavnost marljivega učenjaka, ki je znal svoje temeljito znanje združevati s praktično izkušnjo in bistrim vidom za resnične potrebe našega šolstva, jela razvijati šele potem, ko so se preosnovala gimnazije,

ko se je ustanovila realka in uvedla znanja nova ljudska šola.

Čudovito je število matematičnih knjig, s katerimi je Močnik leto za letom pomnoževal šolsko književnost v vseh jezikih avstrijsko-ogrske monarhije. Od leta do leta je izboljševal in popolnoval šolske knjige za ljudske in srednje šole, tako da se z njim ni mogel meriti nobeden pisatelj matematičnih šolskih knjig. Ker pisatelj tega članka v tem predmetu ni strokovnjak, zato je tudi ne more izreči končne sodbe o njegovih knjigah, vendar pa se drzne trditi, da njegovih del glede metodike, lahko umljivih dokazov in točnih pravil, kakor tudi glede duhovito-mikavne sestave mnogovrstnih nalog, v katerih je tako prijetno umel spajati potrebe praktičnega življenja z napredki vsakovrstnega znanstva, zlasti prirodoslovja, še nihče ni prekosil. Prepričan pa se je tudi za svojega učiteljevanja, da so se Močnikove knjige na tej ali oni srednji šoli časi nekako prezirno odpravile ter z drugimi zamenjale, toda le zato, da so se čez nekaj let iznova uvedle z večjo častjo. In ako pisatelj teh vrstic primerja normalno šolo, katero je pohajal pred blizu 40. leti v Ljubljani, s sedanjo našo enorazrednico, v kateri kot c. kr. okrajni šolski nadzornik vidi, kako spretno desetletni ali enajstletni dečki računajo z mnogoimenskimi števili v decimalah in kako lahko rešujejo raznovrstne preproste naloge iz geometrije, tedaj si pač misli, koliko se je izbornim Močnikovim knjigam zahvaliti, da se je matematično znanje razširilo tudi v najnižjih slojih našega naroda. Da so pa njegove knjige res izvrstne, o tem pričajo že njih mnogobrojne izdave. Še v tekočem šolskem letu 1892/3. se uporablja na avstrijskih srednjih šolah 9 Močnikovih knjig v nemškem jeziku, 8 v laškem, 5 v hrvaškem, 4 v poljskem, 4 v rusinskem, 4 v slovenskem in 2 v rumunskem, skupaj v 36 izdajah, od katerih so bile nekatere že 23—31krat ponatisnjene.

Še večja pa je množina njegovih knjig za ljudske šole. Z njimi je Močnik preskrbel ljudske šole vseh avstrijskih narodov; v tekočem šolskem letu 1892/93. se uporablja 59 različnih izdav v raznih jezikih naše države. Razven tega pa je Močnik objavil v raznih letih mnogo knjig metodične vsebine, več poučnih spisov za narod o avstrijski denarni veljavi in o metrski meri, spisov, ki so bili prevedeni tudi v vse jezike avstrijskih narodov. Kakor se čuje, so se njegove knjige uvedle tudi na Nemškem in Ogrskem.

Leta 1850., ko je Močnik postal poročevalec v šolskih stvareh pri c. kr. deželni vladi v Ljubljani, bilo je naše ljudsko šolstvo jako zanemarjeno. Učiteljstvo je živelo v slabih gmotnih razmerah; ljubezen do napredka in poklica je uničila celo pri mlajših učiteljih takrat jako cvečoka protekcija; poučevalo se je suhoparno in mehanično; učne knjige so bile nerabne in učnega načrta ni imela niti glavna šola, da ne govorim o trivialni šoli. Vsled takih razmer je imel nadarjeni in za ljudsko blaginjo jako vneti šolski poročevalec dovolj dela. Najprej je izgotovil učni načrt glavnim ljudskim šolam. A ko učiteljski zbor ljubljanske normalke tega novega načrta ni hotel uvesti, ker je določeval po 8 ur na teden do tedaj preziranemu slovenskemu jeziku, tedaj je Močnik, dasi je bil mehkega srca, pri neki inspekcijski konferenciji učiteljem zapretil z odločnimi besedami: »Dobro, gospoda, če vi nočete, moram od vas zahtevati vaših dokumentov. Jaz bom že našel uč-

Dr. Fr. vitez Močnik.

⁴ Učiteljski Tovarish 1. 1893, str. 2.

LISTEK.

JANKO LEBAN:

Dr. Fr. vit. Močniku ob stoletnici njegovega rojstva.

Ne v svili, ne v palači bajni —
za srečo mnogim merodajni:
Ti v skromni hiši se rodil.
Tvoj oče mož preprost je bil!...
Ob zibelki pa slavne Vile
bogato so Te obdarile:
srce preblago, um globok
dar njihov Ti je bil dvostrok!...
Slovenskega rodu ljubitelj
postal si narodni učitelj;
za blagor si njegov plamtel,
v korist mu biti si želel!...
Ti mož si bil nad vse značajan,
v načelih svojih neomajen,
kot punčico svojih oči
si vselej ljubil vedo Ti!

Res, varovanka bila veda
pri Tebi je, brat Arhimeda;
njo v svojo si sprejel oblast,
dosegel doktorsko si čast!...
Napisal knjige si učene
v jezikih raznih, trajne cene;
a da omikaš narod svoj,
slovenskih dal si mu nebroj!...
Pri vladi bil si vedno v čislju,
cesarju samemu pa v mislih —
v visoke službe bil pozvan,
povzdignjen v viteški si stan!...
Mar viteštvo Te je prevzelo,
opustil narodno si delo?
Se li spremenil zdaj si Ti? —
O, ne! — Do konca svojih dni
blag in ponižen bil si vedno,
služeč le delu, žil si zgledno;
za prejšnje pa tovariše
ostal si zmerom stari še:
Deželni šolski še nadzornik,
dejanski bil si jim podpornik,
v blaginjo vdov njih in sirot
nešteto storil si dobrot —
sočutno kakor dober oče
solza posušil si tisoče!...

Z veseljem se navdajamo,
stoletnico obhajamo,
odkar tam v Cerknem, v vasi
gorski,
rodil si v divni se Primorski!...
Iz naše srede bil si vzet,
za čast in spas naš vedno vnet,
Ti naš rojak, naš veleum,
ponos nam zbujaš in pogum!
In spev krepak in spev glasan
doneva nam čez hrib in plan,
prevevajo nas čuvstva sveta
do Tebe, našega očeta!...
Dokler boš živel Slave sin,
ne izumrje tvoj spomin!...

R—v:

Velikim možem.

Časteč se vdano klanjamo pred vami,
vi veliki možje, ki ste duha
nesklonjenega bivali, med nami,
služeč le volji, ki miru ne zna...
In ko so dnevi dela vam minili,
hvaležni v srca smo vas zaklenili!

Pred nami se razgrinja daljna doba —
Čemu drhti v spoznanju nam sree?
Premnogemu od zibelki do groba
le trnje je odevale ceste.
Luč vam iz duše je ponosne lila,
zlost vas morila je, ne umorila!

In v duš globinah, kakor v morju skriti,
prejasni biseri so bili vam,
v okovih zlatih, v nestemnelem sviti
te bisere ste naklonili nam:
globoko, tajno misel, pesem miło
v slovensko slovo je srce izlilo!

Kar je preteklost dala, to nas dviga;
ker smo zaspali, k delu nas budi...
V plamene naj vse duše nam razžiga,
od sanj v bodočnost naj pogled zleti!
Naj brata ljubi brat in ga podpiraj
in zidaj vsak, a nihče ne razdiraj!

In mi se zbiramo, da proslavimo,
možje, spomin na vas v slovesnih dneh!
Ko vas slavimo, sebe še častimo,
med govor se oglašja spev in smeh,
zvené nam čaše, godba v ples nas zove,
razkošje, zlast razburja nam duhove...

teljev, ki se bodo radi vdali mojim namenom! In upora je bilo takoj konec.

Šole je pridno nadzoroval ter ob takih prilikah vedno priporočal nazorni nauk. Sploh pa je obračal vso pozornost v to, da se z ljudsko-šolskim poukom ustreže dejanskim narodnim potrebam, ter da se učiteljstvo zanj temeljito pripravlja. Da bi prejel dosegel svoj plemeniti smoter, obdaroval je večkrat po nadzorovanju mlade pridne in za napredek vnete učitelje z metodičnimi in leposlovnimi knjigami ter jim priporočal pridno čitanje. Med svojim službovanjem pa je doživel tudi marsikaj smešnega. Nekoč je nadzoroval šolo v neki oddaljeni vasi. A ko nikogar ne najde v učilnici, gre v učiteljevo stanovanje. V sobi se nameri na čevljarja, ki je krpal učiteljevo obuvalo. Poleg čevljarja na tleh so se igrali učiteljevi otroci oblečeni v srajčke, okrog peči pa so bili zbrani učenci. Učitelj je stal sredi sobe ter poučeval učence in obenem nadzoroval čevljarja in svoje otroke.

Kot poročevalec o šolskih stvareh je Močnik vso svojo pozornost obračal v izboljšanje šolske književnosti in ker sam, če tudi je bil večinoma zjutraj že ob 5. uri pri svojem delu, ni mogel storiti vsega, si je poiskal pridnih in sposobnih sodelovalcev. Ti so bili župnik Blaž Potočnik, Peter Hicinger, Lovro Pintar in tedanji posebno nadarjeni mladi učitelj ter sedanji upokojeni in v Ljubljani živeči ravnatelj Andrej Praprotnik. Po Močnikovem navodilu in vplivanju, so spisali ti gospodje, zlasti Praprotnik, dva abecednika, dvoje slovenskih beril, nemško berilo za Slovence in nemško-slovensko slovnico s posebno uporabo najnovejših metodičnih pridobitev. S temi in nekaterimi drugimi knjigami je uvedel Močnik na Kranjskem utrakvistično šolo, ki je izpodrinila prejšnjo manj uspešno samo nemško glavno šolo.

Gmotno stanje učiteljstva je bilo zelo neugodno. Učitelji ljudskih ali takomenovanih trivijalnih šol, njih vdove in sirote niso dobivali pokojnine. Kadar so ti po zvestem izpolnjevanju svojih dolžnosti zaradi starosti duševno ali telesno opesali, prepustili so jih bridki usodi, ki pa je srečnejšim naklonila službo cerkovnika ali pa organista, manj srečni pa so živeli v edinščini. Vdove in sirote so imele le pravico do miloščne (»Armenkreuzer«). Žalosten položaj kranjskih učiteljev, katerih ogromen odstotek je bil zategadelj, da so jih lahko odstavljali in premeščali po svoji volji — samo začasno nameščen, pekel je zelo milosrčnega, usmiljenega, blagodušnega in plemenitega c. kr. šolskega svetnika. Ker pa pri tedanjih razmerah ni bilo pričakovati povišanja učiteljskih dohodkov in preskrbeti onemoglih učiteljev, njih vdov in sirot zakonitim potom z deželnimi sredstvi, izprožil je Močnik misel, da se osnuje »društvo v podporo vdov in sirot kranjskih učiteljev«. Na njegovo prošnjo in po njegovem posredovanju je podarila kranjska hranišnica velikodušni dar 12.000 kron, s katerim se je leta 1860. ustanovilo prepotrebno društvo, ki že toliko let blagotvorno deluje. Če tudi je društvo ves čas svojega obstanka podpiralo z znatnimi vsotami učiteljske vdove in sirote, razpolaga dandanes z ogromno vsoto 112.000 K.

Nad trideset let je bival Močnik izvun Kranjskega, a ljubezen njegova ni ugasnila do prekoristnega društva in kranjskega šolstva. Vedno se je zanimal za »vdovsko društvo« ter je vsa leta vsa-

cega prvega januarja pošiljal »Vrtčevemu« uredništvu večjo vsoto za »vdovsko društvo«, za »Narodno šolo« in za »Vrtce«, katerega je plačeval po 4 izvide.

Z dr. Frančiškom vitezom Močnikom je umrl delaven in zvest staro-avstrijski uradnik, najplemenitejši in največji dobitnik našega šolstva in kranjskega učiteljstva. Bodi mu blag in trajen spomin!

IV.

DR. FR. VIT. MOČNIKOVO LITERARNO DELOVANJE.

Dr. Fran vitez Močnik je pisal, izboljševal in popolnoval matematične knjige za ljudske in srednje šole. Spisal je:

1. Anleitung zum Rechnen für die zweite und dritte Classe der Pfarr- und Hauptschulen in den k. k. Staaten. Verfasst von Doctor Franz Mochnik, Lehrer der vierten Classe an der Hauptschule zu Görz. Wien. Im Verlage der k. k. Schulbücher-Verschleiss-Administration. 1848. 8°. — Vadba v računanju za drugi in tretji oddelke učivnic na kmetskih in v mestih v c. kr. državah. V nemščini spisal Dr. Franc Močnik, učitelj štetega oddelka glavne učivnice ve vlaški Gorici. Poslovenil O. C-f (Oroslov C-f). Na Dunaji. V zalogi ces. kralj. bukvarnice za šoske bukve 1848. 8°. 393 + (IV) str.

Močnikova rojstna hiša v Cerklju na Goriškem.

2. Aritmetika za nižje gimnazije. Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Poslovenil J. Celestina. V Lj. Tiskala in založila Ig. v. Kleinmayer & Bamberg. 1882—84. 8°. — Del I. Po šest in dvajsetem natisku. 1882. (IV) + 191 str. — Del II. Po dvajsetem natisku. 1884. 146 + (II) str.

3. Aritmetika za učiteljske. Spisal Fr. vitez Močnik. Po drugem natisku poslovenil J. Celestina. V Lj. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayer & Bamberg. 1885. 8°. 288 str.

4. Geometrija za nižje gimnazije. Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Po devetnajstem natisku poslovenil J. Celestina. V Lj. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayer & Bamberg 1883—84. 8°. — Del I. Po devetnajstem natisku. V berilo vtisnjenih je 126 slik. 1883. 91 str. — Del II.

Po štirinajstem natisku. V berilo vtisnjenih je 94 slik. 1884. 98 str.

5. Geometrijsko oblikoslovje za dekleške meščanske šole. Spisal dr. Fr. vitez Močnik, poslov. Jožef Bezla j.

6. Močnikova knjiga posebne in občne aritmetike za učiteljske. Po četrti nemški od Anton Bechakerja, c. kr. ravnatelja na učiteljsku v Libercu predelani izdaji urejeni slovenski prevod. Na Dunaju. V c. kr. zalogi šolskih knjig. Natisnil Karol Gorišek 1895. 8°. 271 str.

7. Navod k prvi in drugi računici za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Franjo Močnik. Drugi, po novih učnih črtežih predelani natis. Na Dunaji. V c. kr. zalogi šolskih bukve. Nat. K. Gorišek 1876. 8°. 112 str. — ... k III.—V. računici... (vse poslovenil Ivan Tomšič)...

8. Nova avstrijska mera in vaga. Knjižica slovenskim šolam v porabo. Spisal dr. vitez Franc Močnik. Na Dunaji. C.

13. Četrta računica za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Franc Močnik. Številjenje s desetinskimi drobi, mnogoimenimi števili in navadnimi drobi. Mere, uteži in denarij. Po novem redu mere in uteži predelani natis. — 2. nat. 1875. 84 str. — Na Dunaji. V c. kr. zalogi šolskih bukve 1873. 8°. 84 str. — 3. nat. 1876. — ... Računanje s celimi števili in navadnimi drobi. Četrti predelani natis. 1878. 96 str. — ... Računanje s celimi števili in desetinskimi drobi; z mnogoimenimi števili in navadnimi drobi. Peti popravljeni natis. 1880. 84 str. — Šesti natis. 1881. 84 str. — Deveto izdanje. (Nov natis brez premene.) 1886. — Jednajsto predelano izdanje. 1890. 74 strani.

14. Peta računica za jedno-, dvo- in trirazredne ljudske šole. Spisal dr. vitez Franjo Močnik. Računske naloge za poslednja šolska leta. Na Dunaju. V c. kr. zalogi šolskih bukve 1878. 8°. 114 + (II) str. — ... (Tiskano brez premene kakor I. 1891.) 1892. 115 str.

Vseh pet računic je preložil na slovenski jezik Ivan Tomšič.

V.

DR. FR. VIT. MOČNIK — USTANOVNIK »VDOVSKEGA UČITELJSKEGA DRUŠTVA«.

V tistih letih, ko je bil Močnik poročevalec o šolskih stvareh na c. kr. deželni vladi v Ljubljani, to je bilo v dobi konkordata, je bilo ljudsko šolstvo do skrajnosti zanemarjeno, a učiteljstvo je živelo v najslabših gmočnih razmerah. Učitelj je bil brezpravna para. Večina učiteljev, njih vdov in sirot ni dobivala pokojnine, da so morali živeti od miloščine, stradati in umirati gladi. Če se je pa učiteljevi vdovi odmerila pokojnina, je prejela letnih največ 96 kron, ki jih ji je moral plačevati naslednik njenega pokojnega soproga!

Te žalostne razmere so napotile do brega in učitelstvu naklonjenega Močnika, ki ga smemo po vsej pravici imenovati »očeta kranjskega učiteljstva«, da je s pokojnim Andrejem Praprotnikom izprožil misel za ustanovitev »Društva v podporo vdov in sirot kranjskih učiteljev«. Sestavil je prva pravila. Ta pravila je učiteljski-tovariš Fran Gerkman prepisal in jih predložil vladi v potrjenje. Le-ta Močnikova pravila so imela ta-le naslov: »Statuten des Pensions-Vereines für Witwen und Waisen der Volksschullehrer in Krain«. Genehmigt mit Erlasse der k. k. Landesregierung für Krain vom 5. Oktober 1860, Z. 14.837. Ta pravila so imela 36 paragrafov. Ko so bila pravila potrjena, je povelil Močnik tedanjega škofijskega šolskega ogleda, kanonika Jurija Savaschnika, da je povabil potom posebne okrožnice učiteljstvo za pristop k društvu.

Na prvem občnem zboru, ki je bil sklican s škofijskim razpisom dne 19. oktobra 1860, so bili izvoljeni v odbor: Andrej Praprotnik, Franc Gerkman (tajnik), Martin Ivanetič, Janez Zorin, Janez Eppich, Mihael Putrich (blagajnik), Leopold Belar in Anton Nedved. Namestniki so pa bili: Jakob Schott, Josip Stöckel, Josip Štupar, Leopold Cvek, Fran Raktelj in Karel Kristof.

Društvo je začelo poslovati dne 1. novembra 1860. l. Do tega dne je vodil predsedstvene posle dr. Fran vitez Močnik. Za njim je pa postal društveni predsednik kanonik Jurij Savaschnik. Dasi je imel v odboru blagajnika, je vendar sam pobiral in shranjeval denar, ki ga je pa s svojim denarjem vred založil v trgovino tedanjega trgovca Josipa Gregorčiča.

Na odločno zahtevanje učitelja Mateja Močnika se je sklical občni zbor, ki naj da račun o imetju društva. Na ta poziv so prejeli društveniki tiskan račun za leta 1861. do 1869. Naslovno besedilo tega računa, ki je bil izdan dne 1. februarja 1870. l. in nosi podpis Jurija Savaschnika kot predsednika ter Mateja Močnika in Jurija Uraniča kot pregledovalca računa, se glasi: »In den nachstehenden Rechnungs-Abschlüssen wird der Vermögensstand des Pensionsvereines für Witwen und Waisen der Volksschullehrer in Krain seit dessen Konstituierung bis zum Ende des Jahres 1869. zur Kenntnis der Vereinsmitglieder gebracht. Rechnungs-Abschlüsse über die Einnahmen und Ausgaben des Pensions-Vereines für Witwen und Waisen der Volksschullehrer in Krain für die Jahre 1861 bis einschließlich 1869.«

⁵ Po »Slovenski bibliografiji«. Sestavil dr. Franc Simončič. Izdala in založila »Slovenska Matica«. L. 1903—1905.

⁶ »Učiteljski Tovariš« I. 1861., str. 12, in I. 1862., str. 29, 61 in 359.
⁷ Iz ustnega poročila prejšnjih učiteljev.

Vse v slavo vašo!... O, da bi enaki vam biti mogli, veliki možje! Da bi za čast živeli poštenjaki in za pravico dvigali roké, da bi, kar lepega vse nas razvne, blaginji naklonili rodne zemlje!

TOVARIŠ:

Pesem smrti.

(Padlemu tovarišu Hermanu Rudežu v spomin.)

I.

Tam sredi poljan na krvnih tleh — napolnjen kelih vroče je krvi, in tam v grobeh — junak že spi...

In tam? Kot žrtev do neba oboka tam sred poljan — pet prstov — pet krvavih ran — prosi se izteza roka: »Nebo, pomoč, moči! Nebo, dovolj krvi!«

Le grob molči... A zemlja strese se; in zaihti od vsepovsod — le čuj:

»Zaklinjam, človek, te — miruj!« Le grob molči...

II.

Tvoj grob molči... Tovariš tam med brati sam, med brati tuj in nepoznan, spi vekovečni sen. Tvoj grob je nem.

Navrhan kelih tvoje krvi — tvoj grob molči. — Tvoj grob molči, a vidim te: na tujih tleh obraz tvoj krvavi!

In vidim te: na ustnih smeh bridkosti polnega trpljenja. In vidim tvoje utrujene oči brez upov — brez življenja. Zločesta smrt — vampir — na lice ti izlila mir.

Napolnjen kelih tvoje je krvi. Tvoj grob molči, junak na krvnih tleh. In to in to je greh. In mi? Srce ne joka — krvavi, in duša žalostna ihti v pozdrav, a brez utehe!

Iz tega računa posnamemo, da je znašal blagajniški ostanek koncem 1861. leta 6533 goldinarjev in na koncu 1869. l. pa 23.033 goldinarjev.

Savaschnik je torej položil račun, a zaupanja učiteljstva ni več užival.⁷ Namesto njega je bil izvoljen predsednikom ravnatelj Karel Legat.

Ko je bil Legat imenovan kanonikom v Rudolfovem, je postal društveni predsednik prošt Anton Jarc, blagajnik pa mestni učitelj Matej Močnik. Jarc-Močnikova doba⁸ je bila zlata doba tega društva, čeprav je Jarc nesrečno špekuliral z društvenim denarjem na borzi, vendar društvo ni bilo na izgubi.

Za Jarcem je bil izvoljen predsednikom c. kr. učitelj Srečko Stegnar in za Močnikom je postal blagajnik mestni učitelj Josip Cepuder. Ta doba je imela nesrečo s tem, ker se je nekaj društvenega denarja, seveda z najboljšim namenom, naložilo s 5% obrestmi v nesrečni »Glavni posojilnici«, zaradi česar bo društvo izgubilo okroglo 1600 kron.

Ko se je Stegnar preselil v Maribor, je bil izvoljen predsednikom mestni učitelj Juraj Režek, ki še danes opravlja to častno, a odgovorno mesto s prirojenim mu taktičnostjo in vestnostjo. Društveni blagajnik je danes mestni učitelj Jakob Furlan, ki je pri gospodarstvu z društvenim denarjem kar najbolj vesten, točen in natančen.

Zaradi sklepa občnega zbora, oziroma odbora je društvo pristopilo l. 1906. z 200 deleži po 100 K k zadrugi »Učiteljska tiskarna«. Za teh 20.000 K je plačevala »Učiteljska tiskarna« društvo vsako leto 5% dividendo. Ker so se pa zaradi neprijeteljske agitacije začeli pojavljati glasovi, da bi spričo te špekulacije z društvenim denarjem utegnili trpeti društvo na ugledu ali na denarju, je odbor leta 1912. odpovedal »Učiteljski tiskarni« 199 deležev, in »Učiteljska tiskarna« jih v rednih letnih obrokih kot posojilo pošteno vrača s 5% obrestmi.

Društvo ima danes 104 člane ter podpira 36 vdov, 22 sirot po očetu in 5 sirot po očetu in materi. Vdova prejema do smrti po 200 K, sirote po očetu do 18. leta po 50 K in dvojne sirote pa po 100 K na leto.

Društveno imetje je znašalo dne 31. decembra l. 1913. K 123.473:43. Zbog slabih učiteljskih plač in naraščajoče dragine učitelji-očetje boljbolj hiraajo in umirajo; zaradi tega narašča tudi število vdov in sirot, in naravna posledica je, da vsakoletne obresti od glavnice nič več ne zadostujejo za podporo vdovam in sirotam, čeprav se je že povišala letnina od 12 na 20 kron. Lansko leto je bilo primanjkljaja K 1231:63, dasi se naloženi denar obrestuje večinoma po 5%.

Društvena pravila so se dvakrat izpremenila, in sicer l. 1870. in l. 1882. Oficialni naslov drugih pravil je bil: »Pravila »Društva v pomoč učiteljem in njihovim vdovam in sirotam na Kranjskem v Ljubljani.« (Potrjeno z odlokom c. kr. deželne vlade dne 29. maja l. 1870, št. 3898.) Tretja pravila, ki so veljavna še danes, se glase: Pravila »Društva v pomoč učiteljem, njihovim vdovam in sirotam na Kranjskem s sedežem v Ljubljani.« (Potrdila c. kr. deželna vlada dne 3. marca 1882, št. 1848.)

»Statuten des Pensionsvereines für Volksschullehrer, deren Witwen und Waisen in Krain mit dem Sitze in Laibach.« (Genehmigt von der k. k. Landesregierung ddo. 3. März 1882. Z. 1848.)

Društvene posle opravlja ta-le odbor: Režek Juraj, predsednik; Dimnik Jakob, podpredsednik; Furlan Jakob, blagajnik; Kecelj Alojzij, tajnik; Črnagoj Fran, Jelenc Luka, Likozar Anton, Petrič Ivan in Žirovnik Janko, odborniki.

S tem bi bila v kratkih potezah očitana ustanovitev in zgodovina »Društva v pomoč učiteljev, njihovim vdovam in sirotam na Kranjskem«, ki bo imelo svojega ustanovnika dr. Fr. viteza Močnika zapisanega z zlatimi črkami v svoji zgodovini. Poročilo moje bi bilo pa nepopolno, če bi se z veliko hvaležnostjo ne spominjal tudi Nakelskega nadučitelja Josipa Travnja, ki je dne 30. marca leta 1906. v Ljubljani umrl in zapustil društvu 9000 kron. Trajen bodi spomin vsem, ki so to blagotvorno društvo ustanovili in podpirali! Slava dr. Fr. vit. Močniku!

⁸ »Učiteljski Tovariš« l. 1910., str. 3, in l. 1913. stran 2.

Priporočajte in širite naš list!

VI.

DR. FRAN VITEZ MOČNIK — LJUBLJENEC KRANJSKEGA UČITELJSTVA.

Kako so častili in ljubili tedanji kranjski učitelji svojega dobrotnika in voditelja, se razvidi iz sledečih dveh Andrej Praprotnikovih pesmi:⁹

1. Mile čutila¹⁰

pri odhodu blagorodnega gospoda dohtarja Franceta Močnika, c. kr. šolskega svetovavca in nadzornika ljudskih šol. Izrekli hvaležni šolski učenci na Kranjskem 15. novembra 1860.

Tvoje smo cvetice,
Se ti poklanjamo!
Vodnik.

Hitro cvetice so nam usahnile,
Zgodaj minulo je leto gorkó,
Ptice prekmalu so nas zapustile,
Drevje tak zgodaj stoji že goló; —
Bèrznèje še so nam leta zbežale
Ktere so s Tabo cvetele pri nas;
Mile čutila so vse nas navdale,
Ko se napočil ločitve je čas.

Skušén umétník narisa osnovo —
Kak naj se novo poslopje začne,
Kaže kak gladi se kamnje sirovo, —
Káko se stavi, da v vrsto vse gre;
Táko se tudi pri navku, izreji
Mojster gotoví nam vedno Ti bil;
Svetel obraz je v ljubezni gorkeji
Tebi se, ko si nas réšno budil.

Tvoja beseda je bila odkrita —
Redko tak jezik se zdaj govori —
Segala v sèrce, odkoder izvita,
Zernu enaka, ki bistro kali.
Rane, težave spoznaval si naše,
Trud neprestanjen je bil Ti sladkost, —
Trebil marljivo domače si paše,
Živel za národ, cesarja, krepóšt.

Bog naj Te plača, obilno, bogato,
Kar si zasadil domovju v sèrcé,
Rastlo, doneslo bo sadje nam zlato,
Zraven blišalo bo Tvoje ime. —
Serc prehvaležnih Te spremlja obilo,
Venec spomina Ti spleta naš rod;
S solznim očesom rečemo še milo:
Bog Te obvari in vodi povsod!

2. Prečastitemu gospodu dr. Francetu Močniku,¹¹

c. kr. šolskemu svetovavcu in ogledniku realnih in ljudskih šol, v znamenje visokega spoštovanja o njegovem veselem poslavlju z viteškim križem Franc Jožefovega rega (l. 1862).¹²

Rožnik razvijal je cvetja obilo,
Venčal ravnine, gorice in log;
Leto prekrasno se je odgornilo,
Kazal vesel se raj je okrog.

Naše ledine pa vendar še malo
Kinča imele za svojo so vlast. —
Rožnik to vidi, ovenča prezalo
Tudi v novinah domačih nam rast.

Tebi na persih, možak preslaviti,
Cvetja prikazal se pravi je cvet,
Sladke čutila jel v sèrca nam liti,
Radostno gleda ga šolski ves svet.

Kličemo tudi zdaj mi Ti vošilo,
Naše hvaležno rodí ga sèrcé;
Damo Ti venec, o! sprejmi ga milo!
Tvoje so cvetke, ki v njem Ti bliše.

S tem zaključujem svoj prispevek za naš list v počestčenje rojstne stoletnice »očeta kranjskega učiteljstva« dr. Fr. viteza Močnika. Takih delavnih in usmiljenih mož potrebuje domovina. Dr. Fran vitez Močnik bodi vzor naša drabudni mladini in nam slovenskim učiteljem! Slava Močnikovemu spominu!

Jakob Dimnik.

Močnik - vzor mladini.

Tovariš Janko Leban, ki njega pesnitev v počestčenje Močnikovega jubileja objavljamo na drugem mestu današnje številke, nam je obenem s pesmijo poslal tudi te vrstice: »Pokojni moj oče Valentin, učitelj na nekdanji c. kr. normalni, kasneje vadnici v Gorici, porojen v Gabrijah pri Tolminu l. 1809., nam je svojim sinovom-učiteljem (Avgustu, Antonu in meni) večkrat pravil o slavnem dr. Moč-

⁹ Obe pesmi sta natisnjeni tako, kakor jih je spesnil Andrej Praprotnik.

¹⁰ »Učiteljski Tovariš« l. 1893. str. 19.

¹¹ »Učiteljski Tovariš« l. 1862., stran 209.

¹² L. 1871 mu je presvetli cesar podelil tudi red železne krone III. reda in z njim viteštvo.

niku ter nam ga stavil za zgled dela in vztrajnosti. Žal, da so mi očetova pri-povedovanja že prešla iz spomina.«

Močnik - dobrotnik.

Dr. Fran vitez Močnik je, kakor nam poročajo iz njegovega rojstnega kraja, svojce z denarjem prav pridno podpiral ob raznih prilikah. Pa tudi sploh se je rad spominjal z darili svojega domačega kraja, dasi je živel večinoma na tujem. — Dobroto njegovega srca je poddedovala njegova blaga gospa hči Emilija Schallerjeva, živeča v Gradcu, ki se je ob stoletnici rojstva svojega slavnega očeta z znatnim darom spomnila našega učiteljstva!

Močnik - šolnik.

»Entwurf eines Lehrplanes für die Hauptschulen im Kronlande Krain«. — Tako je naslov učnemu načrtu, ki ga je izdelal dr. Fran vitez Močnik. (Glej »Novice« l. 1851., str. 232!) Morda izpregovorimo ob priliki kaj več o tem učnem načrtu, ki nam kaže Močnika kot šolnika.

Močnikova slika.

Močnikova slika, ki jo prinaša današnji naš list, se bo dobivala za nizko ceno 3 K tudi v posebnih odtiskih na trdem papirju, če se bo zgledovalo dovolj naročnikov. Prijave sprejema uredništvo našega lista. Spodobilo bi se, da si naroči to sliko našega učenjaka in šolnika vsaka slovenska šola. Na željo se bo dobivala v odtiskih tudi Močnikova rojstna hiša. Fotografijo za klišé Močnikove slike je drage volje posodil g. deželni šolski nadzornik dvorni svetnik Fr. Levec, rojstno hišo je pa za naš list fotografiral šolski vodja iz Cerknega, tov. Ciril Podgornik. Hvala obema!

Močnikova ulica.

Ljubljansko učiteljsko društvo bo prosilo občinski svet ljubljanski, da imenuje eno ljubljanskih ulic po dr. Fr. vit. Močniku. — Brez dvoma občinski svet ljubljanski tej umestni prečnji ugodí.

Močnik - Praprotnik - Levec.

Dr. Fran vit. Močnik je oral ledino na ljudskošolskem polju. Njegova zasluga je, da so se odpravile popolnoma nemške šole in uvedle utrakvistične. To je bil prvi korak za slovenske šole. — Andreja Praprotnika, prvega urednika našega lista, zasluga je, da so se odpravile utrakvistične šole in se je uvedel slovenski učni jezik. — To započeto delo za pravice materinega jezika in za razvoj ljudskega šolstva je pa z najboljšim uspehom nadaljeval g. dvorni svetnik Fr. Levec. — Slava tem trem odličnim slovenskim šolnikom, ki so delovali za blagor našega naroda v smislu neminljivih naukov velikega Jana Amosa Komenskega!

Delovanje šol. svetovalca dr. Fr. vit. Močnika na Kranjskem.

Spomini učitelja - veterana Fr. Gerkmana.

C. kr. vadniški učitelj v p. in bivši c. kr. okrajni šolski nadzornik Fr. Gerkman je živa zgodovina kranjskega šolstva. Kadar potrebujemo podatkov iz prvih let našega šolstva, nam je vedno najboljši vir imenovani zasluzni šolnik, ki nam, dasi star že 85 let, vedno drage volje postreže s svojimi spomini. Fran Gerkman je bil sovrstnik, sodelavec in prijatelj pokojnega viteza Močnika. Zato smo se obrnili nanj s prošnjo, da nam da na razpolago svojo bogato zgodovinsko zakladnico o kranjskem šolstvu, ki se tiče delovanja dr. Fr. vit. Močnika. Kakor že prej večkrat, tako je tudi to pot z veseljem ustregel naši prošnji in nam podal o Močniku te-le podatke:

Na c. kr. deželni vladi se je ustanovil leta 1850. nov oddelek z naslovom: »C. kr. deželno šolsko oblastvo«. Načelnikom tega novega urada je bil z naslovom šolskega svetovalca imenovan dr. vit. Fran Močnik, propadla sta pa sopro-silca ravnatelj Schlaker in učitelj Martin Ivanetič. Močnik je prevzel referat za vse šole. Največ skrbi in dela mu je dala ljudska šola, ker sta mu na eni strani na-

sprotovala po svojih močeh oba propadla sopro-silca, na drugi strani so pa bila prav takrat na dnevnem redu važna šolska vprašanja, kakor: nova glaskovalna metoda, uvedba risanja, telovadbe, nazorne-ga nauka, slovenskega jezika itd. Močnik je hotel te nove uvedbe izvesti najprej na tedanji normalni, naletel je pa na hudo opozicijo pri učitelstvu te šole, ki je pa moralo odnehati zaradi Močnikovega odločnega nastopa. Metodčne novosti so se polagoma uvedle, in normalna se je leta 1866. izpremenila v »šolo za učitelje« (Lehrerbildungsschule) in leta 1859. pa v »učiteljske« (Lehrerbildungsanstalt).

Dr. Fr. vit. Močnik je izdelal učni načrt za vse vrste ljudskih šol. Stari 1. razred, spodnji oddelek, je postal po novi razvrstitvi 1. razred; stari 1. razred, višji oddelek, je postal zdaj 2. razred; stari 2. razred je postal po novem načrtu 3. razred in stari 3. razred pa 4. razred. Prejšnji, le na normalkah obstoječi četrti razred se je izpremenil v provizorno realko z dvema letnikoma, ki se je razširila v trirazredno spodnjo in pozneje pa v višjo realko.

Močnik je tudi prav pridno nadzoroval šole na deželi. Opazil je, da so starejši učitelji ostali pri starih metodah, dočim so se mlajši učitelji oprijeli z veseljem novih predpisov in metod in se ravnali po Močnikovih navodilih. Takim učiteljem je obljubil izboljšanje socialnega stališča, stalne plače, pokojnino zanje in družino, samostojnost itd. Kdor je pridno deloval na deželi, ga je Močnik kmalo spravil v Ljubljano.

Pri nadzorovanju je največkrat sam poučeval ter učil tem potom učiteljstvo novih metod. Vzpodbujal je učiteljstvo k samoizobrazbi ter je ustanovil v ta namen v Vipavi okrajno učiteljsko knjižnico.

Obdolžene in preganjane učitelje je zagovarjal in branil do skrajnosti. Ni čuda, da je postal ljubljene kranjskega učiteljstva. Dr. Močnik je bil odkritega verskega prepričanja, ni pa mogel trpeti hinavcev; bil je napreden, delaven in vedno zavzet za blagor šole in učiteljstva.

V Močnikovi dobi so bile uvedene na vseh šolah samo nemške knjige z napisom: »Für deutsche Schulen in Österreich«. Namesto teh je začel Močnik sestavljati in pisati našim krajevnim razmeram primerne slovenske in nemške knjige. Spisal je poleg drugih tudi knjige: 1. Praktična nemška gramatika za 2. in 3. razred. — 2. Sprachbuch für die oberste Klasse der Hauptschulen. — 3. Slovensko berilo za 2. razred... za 3. razred... za 4. razred. — 6. Anleitung zum Kopfrechnen in der ersten Klasse... zweiten Klasse. — 8. Anleitung zum Zifferrechnen in der 1. Klasse... 2. Klasse... 3. Klasse... 4. Klasse... 5. Klasse. — 13. Übungsbuch im Kopf- und Zifferrechnen. — 14. Geometriebuch. — 15. Rechen- und Geometriebuch mit slov. Terminologie. — itd.¹

¹ Primerjaj Močnikovo literarno delovanje v današnjem uvodniku. Uredn.

Profesor dr. Viljem Jerusalem: »Ne brez truda prisvojeni rezultat, ampak s samostojnim bojem pridobljen, je dragocenost.«

Skromen listek v lavorjev venec.

Rodile in navdehnile so nam ga pred sto leti cerklanske gore, a ne samo nam, marveč vsemu svetu. Mož je pač vreden, da dostojno proslavimo njegovo stoletnico!

Spisal je nebroj matematiških učnih knjig za najrazličnejše šolske zavode: od skromne računice za prvo šolsko leto tja do priročnega logaritmovnika, do izvrstne metodiške knjige o poučevanju računstva v ljudski knji. A iz njegovih knjig se nismo učili le Slovenci sami, učil se je, tako smemo trditi, ves svet. Spričo jezikovnih odnošajev, ki so vladali v njegovi dobi po naših nižjih in višjih šolah, je umevno, da so spisana skoraj vsa njegova dela prvotno v nemškem jeziku. Toda dobra učna knjiga si kmalu dobi pot v širni svet! Tako je bilo tudi z Močnikovimi knjigami. Prevedene so na vse mo-goče evropske in izvenevropske jezike, čisto tudi primerno predelane, so se razširile v milijonih in milijonih po vsem svetu, milijardé so se iz njih učile in se še uče. To je pač najlepši dokaz za njih silno uporabnost.

A Močnik, naš skromni rojak? Mož zasluži svetovno slavo, a je skoraj — pozabljen! Osebito Nemci bi se morali odkriti, kadar izreko ime našega velikan-a, saj je učil tudi nje in širil po svetu pač

bolj njihovo nego našo slavo. Pa kaj vidimo? Po svojih zbornikih pojejo pritlikavcem himne, Močnika pa odpravljajo s skromnimi besedami, ako ga že ne pozablja. Le en sam primer! Skrbno sem pregledal Brockhausov konverzacijski leksikon, 14. izdaja iz l. 1913., a nisem bil tako srečen, da bi bil v njem zasledil, četudi v kakem koticu, Močnikovo ime. In vendar se omenjajo v drugih narodov, ki ne segajo našemu učenjaku niti do pasa. Neljubečnost je pač plačilo sveta!

In Slovenci? — Zdi se mi, da tudi mi premalo cenimo tega duševnega velika, premalo častimo njegov spomin. Kako bi kovali drugi narodi njegovo ime v zvezde, ako bi bilo to ime njih lastnina! Zato pa se veselimo, da se je izprožila misel, naj se proslavi Močnikova stoletnica v našem listu, zato sem tudi z navdušenjem, čeprav zaradi kratkega časa, v naglici napisal teh-le par bornih vrstic. Da bi ne bilo moje pero tako okorno, bi zapel velikemu sinu malega naroda drugačno, njegovim zaslugam za šolstvo primernejšo himno!

Se nekaj! Močnikovemu bližnjemu rojaku, našemu slavčku Volariču, smo postavili v Kobaridu sicer skromen, a dostojen spomenik. Vojaško veteransko društvo za Goriško in Gradiščansko je tekom zadnjih osemnajstih let proslavilo s spomeniki našega barona Čehovina v Gorenji Branici, Hrvata majorja Füllerja v Sovodnjah, grofa Favergesa v Podgori, Rihemberžana viteza Widmayerja v njegovi rojstni vasi, postavilo na železnem mostu preko Soče pri Gorici spomenik mnogobrojnemu ponesrečencem, ki so ob priliki nekega vojaškega pregleda tamkaj utonili, in vzdalo v prostorni veži okrajnega glavarstva v Gorici krasno ploščo v spomin večkratnega bivanja Njegovega Veličanstva v naši deželi. To vse je zmoglo društvo s svojimi malimi sredstvi in z dobrovoljnimi prispevki drugih činiteljev. Kaj bi ne mogli storiti tudi mi kaj sličnega? Močnikovemu spomenu ne zadošča spominska plošča, ki se mu je že posvetila; ta veliki mislec in izborni učitelj našega, in drugih narodov v eksaktni vedi in logičnem mišljenju je pač vreden lepšega spomenika, ki naj bi se mu postavil v Cerknem ali v Gorici. Ko minejo sedanji burni časi, naj bi o tem resno razmišljali. Sredstva za spomenik bi se, o tem sem povsem prepričan, gotovo lahko dobila, laglje nego za katerikoli drug spomenik. Prispevala bi nedvomno rada tudi država, ki je imela od njegovih, v njenem založništvu izšlihih učnih knjig ogromne neposredne in posredne dobičke, jih še vedno ima in jih bo še dolgo imela.

Sicer je res, da si je postavil Močnik v svojih delih najkrajše spomenik, a po drugi strani je tudi res, da mu je poleg drugih naš narod dolžan največjo hvaležnost. In odkod, ako ne iz naroda, ki mu je stesal zibelko, mu podaril bistri um in zlato srce, naj bi šla slava Močniku po širnem svetu?!

Fran Rojakovič.

Johannes C. Barolin: »Glavni faktor v mirnem medsebojnem življenju narodov je okolnost medsebojnega spoznavanja.«

Čast.

(Iz neučiteljskih krogov.)

Dovolite, gospod urednik, da dam kot neučitelj na ta način izraza svojemu čustvu, ki se mi z vsjo silo budi v sedanjih težkih časih do učiteljskega stanu!

Prebiram liste, kolikor mi jih pride pod roko; zanimanje, nervozno pričakovanje rase ob velikih sedanjih dogodkih v meni od ure do ure. Priznati moram javno, da vzamem v roko z velikim interesom vedno Vaš list. V njem se kaže — kakor tega ne vidim v nobenem listu — solidnost mišljenja, čustvovanja, hotenja in dela naprednega slovenskega učiteljskega.

Tako stoji to učiteljstvo na svojem mestu kakor iz mramorja izklesano, izkušano, opiljeno, oblikovano v boju in viharju življenja, da mora biti domovina ponosna na Vas, ki ste mozeg našega naroda, kakor se je o neki priliki duhovito o slovenskem učiteljstvu izrazil g. dr. Iv. Tavčar, župan bele Ljubljane.

V teh silnih časih, ko je treba človeku jeklenih živcev, vršite s herojsko mirnostjo, z ljubezen do domovine izpričujočo doslednostjo izčrpljivo svojo nalogo — kamorkoli Vas je pozval in postavil domovine ukaz! In to spričo dejstva, da so usahnili malone vsi viri tistih dohodkov, ki so tuintam vendarle izboljševali

Vaš težavni materialni položaj! Čast Vam!

Dostikrat v krogih znancev in prijateljev razmotrivamo Vaš položaj, pa moramo občudovati sklanjanje svoje spoštovanje pred veličino samozatajevanja, požrtvovalnosti in nikoli mirujoče produktivne sile svojega vrlega učiteljstva!

Več Vam — žal — ne morem dati! Ko bi bili moji zakladi sveta, bi Vas obisipal z materialno blaginjo; a gojiti morem le upanje, da bo svojim najboljšim kulturnim delavcem bodočnost pravičnejša, nego jim je bila preteklost.

Naj bodo te skromne vrstice droban prispevek Vašega prijatelja za Močnikovo številko »Učiteljskega Tovariša«. Svojeje dobrotnika in znamenitega slovenskega moža dr. viteza Močnika spomin pač najlepše proslavljate s svojo stanovsko in osebno častjo, ki meče svoj žar tudi po vsem ozemlju naše domovine!

Z. T.

Poslanec dr. Karel Triller na seji deželnega zbora kranjskega dne 14. oktobra 1909: »Vsakdo se mora prepričati, da najmanjša bolezen ali nezgoda v učiteljevi družini spravi iz ravnotežja njegov budget in stirmoglavni učitelja v dolgove, iz katerih se ne more nikdar več izkopati. Beračiti mora za vsako mrvico, beračiti ne glede na to, da je tako beračenje nevredno stanu učitelja in da ubija moški ponos dotičnika.«

Vojna.

JUNAKOV GROB.

Josip Berce.

Dne 12. t. m. je umrl v bolnici v Budimpešti na rani, ki jo je dobil dne 17. oktobra t. l. na bojnem polju v Galiciji, Josip Berce, profesor na ljubljanskem liceju in rezer. poročnik pehotnega polka št. 97. — Pokojni Berce ni bil sicer član ljudskošolskega učiteljstva, ampak je kot srednješolski učitelj z zanimanjem in iskrenostjo spremljal naše delo in naše napore — bil je torej po svojem mišljenju in čustvovanju naše gore list! Bil je globoko uverjen o resnici, da more le skupno delovanje ljudskošolskega in srednješolskega učiteljstva dvigniti kulturo našega naroda na višjo in najvišjo stopnjo.

Profesor Josip Berce se je rodil leta 1883. Gimnazijo je študiral v Kranju; na vseučilišču se je posvetil modernim filološkim študijem, ki so ga vedle tudi za dlje časa v Florenzo in Pariz. Po izvršenih izpitih je dobil proforsko mesto za romanske jezike na ljubljanskem liceju, kjer je kmalu zaslovel po svojih izbornih učnih uspehih. Inteligentni, naobražen, pravi tip modernega človeka, simpatičen in ljubezniv si je pridobil mladi profesor skoraj ne le zaupanje svojih šolskih predstojnikov, temveč je postal v vseh krogih našega mesta daleč po slovenski domovini spoštovan in priljubljen. Sredi meseca julija je moral k orožni vaji. Po mobilizaciji je ostal kot poročnik 97. pešpolka precej dolgo na Primorskem in je odinil s svojo četo šele 26 sept. na severno bojišče. Dne 17. oktobra ga je zadela pri Dobomili sovražna krogla v glavo. Prepeljali so ga v Szolnok. Njegovemu bratu dr. Janku Bercetu se je posrečilo ga spraviti na kliniko v Budimpešto, toda vse je bilo zaman. Prva operacija na obvezovališču se je bila izvršila pod tako težavnimi okolnostmi, da ni pomagala nobena zdravniška umetnost več. Pokojnik je živel še skoro štiri tedne, življenje mu je le počasi ugašalo. Vsem njegovim dragim mora biti v tolažbo, da ni trpel prav nič. Krogla je bila razdejala važne dele možgan, bila pa je v svoji krutosti tudi milosrdna; pokončala je čutila za bolečine...

Žal nam je ob smrti tega odličnega šolnika in nikoli mirujočega kulturnega delavca, ki je v cvetočih letih, lep po duši in telesu, sredi ponosnih načrtov in pestrih sanj padel kakor sad obetočje mladostno drevo, zadeto od strele!

Bodi mu tudi v naših vrstah ohranjen najlepši spomin!

Valentin Lavbič.

Iz Dramelj nam pišejo: Tukajšnji rojak Valentin Lavbič, pomožni učitelj v Trbovljah, je bil enoletni prostovoljec in kot tak je padel junaške smrti na gališkem bojnem polju, zadet od granate dne 18. oktobra. Isti dan ob 2. popoldne je še pisal domov, a ob 6. zvečer je padel za domovino. Naj objavimo tu junaškega

mladeniča zadnji pozdrav v domovino in pripis njegovega tovariša!

Njegovo pismo na starše se glasi:

Dragi starši!

Pismo dobil včeraj. Tudi karte. Najsrčnejša hvala za poročila. O, kako lepo pač mora biti doma sedaj! Tukaj smo že 3 dni v strašnem ognju. Sovražnik je jako trdovraten. Pa mu bodo že pokazali pot iz Galicije. Zdrav sem še, samo slab sem jako in suh, kakor drugi kolegi. Pišite, ako dobite karto. O priliki pišem zopet. Srčne pozdrave od Vašega Vas ljubečega Valentina.

Pripis Lavbičevega tovariša pa slove:

Kadar dobite te od Vašega sina pisane vrstice, tedaj vedite, da ga že krije črna zemlja, ker ob dveh mi je dal to karto, da bi jo dal na pošto, ob šestih ga je zadela granata in ga usmrtila. On je prestal, nas pa še čaka. — Obžalujem izgubo svojega prijatelja.

Jožef Magdič.

Bodi idealnemu mladeniku tovarišu, ki je komaj prestopil prag življenja, a je moral že pasti v kruto smrt, ohranjen med nami neminljiv spomin!

NOVA VRSTA CIGARET ZA DOBO VOJNE.

Dokler bo trajala sedanja vojna, se bo prodajala v vseh trafikah in specialitetnih prodajalnah tobaka nova vrsta cigaret pod imenom »Austria«, od katere 25% dohodek bo pripadal uradu za vojno oskrbovanje. Ikomad te nove vrste cigaret stane 4 vin. oziroma 100 komadov 4 K.

SPREJEM V ŠARŽNO ŠOLO.

Sprejem v šaržno šolo se je iz ozirov glede izvežbanja ustavil. Vojno ministrstvo namerava odpreti v začetku 1915. l. šaržne šole zopet na Dunaju, v Pragi, v Gradcu, v Inomestu, v Budimpešti in Zagrebu. V te šole se bodo sprejemali, če so znanstveno naobraženi za enoletno prostovoljstvo, 17 in 18letni mladeniči, črnovojniški obvezanci, ki so bili spoznani pri naboru za sposobne, in pa oni, ki so rojeni v letih 1877 in prej. Onim, v letih 1878 do 1890 rojenim, ki so bili pri črnovojniškem naboru usposobljeni, vstop v to šolo ni dovoljen.

V VOJNEM UJETNIŠTVU.

Svojci onih naših vojakov, ki se nahajajo kot ujetniki v sovražnih državah, so dostikrat v velikih skrbih za svoje drage. Predstavljajo si, da morajo vojni ujetniki mnogo pretrpeti, da jih mučijo, jim ne dajejo hrane itd. Pisma, ki so dospela od raznih vojnih ujetnikov, dokazujejo, da temu ni tako. Kakor pri nas, tako tudi v drugih državah z ujetimi vojniki jako dobro in lepo ravna, in sicer ne le s častniki, temveč tudi s preprostimi vojniki. To velja posebno tudi za Rusijo, kjer se nahaja razmeroma največ naših vojnih ujetnikov. Tako objavlja n. pr. »Grazer Volksblatt« pismo vojaka Jos. Wieslerja od 47. pešpolka, ki se nahaja kot vojni ujetnik v Simbirsku v Sibiriji in ki piše: »Rusi z nami prav lepo ravna in nas tudi dobro hranijo. Ako se nahajajo v Gradcu ujeti Rusi, potem ravna tudi Vi ljubeznivo z njimi! Bodite uverjeni: ako se govori, da Rusi svoje vojne ujetnike trpinčijo, je to neresnično. Interesiralo Vas bo morda tudi tole: Trdi se vedno, da grasi alkoholizem na Ruskem še mnogo bolj, nego pri nas. Bil sem sedaj že v mnogih ruskih mestih in lahko trdim, da to ni resnično. Kadar se vrnem, bom o tem interesantnem vprašanju predaval.«

ZA INFORMACIJE O RANJENIH ALI BOLNIH VOJAKIH.

Od »Rdečega križa« smo prejeli s prošnjo, da objavimo: Informacijski urad »Rdečega križa« na Dunaju prosi vse one, ki se obračajo nanj za informacije, naj na dopisnicah za odgovor točno in jasno napišejo svoj naslov, ker se često dogaja, da je tak naslov nečitljiv ali pa da ga sploh ni. — Obenem se ponovno opominja, da rečni urad daje informacije le o ranjenih ali bolnih vojnikih, ne pa tudi o zdravih, česar mora prosilec za informacijo, če dobi odgovor: »Dosedaj nobene vesti«, sklepati predvsem, da se dotični vojak nahaja zdrav na bojišču. V tem slučaju se svetuje večkrat ponoviti isto vprašanje, tudi iz razloga, da liste o ranjenih in bolnih vojnikih prihajajo rečenemu uradu z velikimi zamudami zaradi komunikacijskih težkoč. Opominja se slednjič še na dejstvo, da je bil za informacije o vojnih ujetnikih ustanovljen poseben urad »Rdečega križa«, in sicer »Zentralnachweiseureau, Auskunftstelle für Kriegsgefangene, Dunaj 1., Jasomirgottstrasse 6«.

IZROČITEV KAZENSKIH STVARI VOJAŠKEMU SODIŠČU.

Po cesarski naredbi z dne 25. julija 1914 so civilne osebe glede gotovih zločinov proti osebi in imetju podrejene vojaškemu sodišču, če so bili ti zločini storjeni na škodo vojaških oseb in vojaškega blaga. Na bojiščih in njihovih okoliših so pa morale seveda civilne sodnije ustaviti svoje delovanje. Zaradi zaustavitvenja rednega sodstva pa se zločinska dejanja civilnih oseb na škodo civilnih oseb in njihovega imetja ne morejo dovesti do kazni. Temu nedostatku prihaja nasproti ravno kar izdana cesarska naredba, da sodstvo zaradi posameznih težkih zločinov prenaša na vojaška sodišča. Zločini, zaradi katerih se ima to zgoditi, so: umori, uboji, plenitve, požigi in tatvine v treh oblikah, namreč tatvine v navadni bedi v znesku nad 50 kron, oborožena tatvina in tatvina z uporabo nasilja, da storilec ostane v posesti ukradenih stvari. Poverjenje takih kazenskih stvari vojaškemu sodništvu je le prehodnega značaja. Sodstvo vojaških sodnij preneha, čim bo redna sodnja zopet delovala. V tem času preidejo vse nerešene stvari zopet na redne sodnije.

MEDNARODNA SOCIALNA DEMOKRACIJA IN VOJNA.

S tem sedaj aktualnim predmetom se je bavil te dni zagrebški list »Hrvat« in je prišel do zaključka: »Kakor nemška, je tudi italijanska socialna demokracija za vojno, seveda poslednja na strani Francije. Tudi angleška socialna demokracija se je v stvareh vnanje politike pridružila vladi. Edino ruska socialna demokracija je ostala zvesta principu internacionale in je bila proti vojni, dobro vedoč, da bi ruska zmaga utrdila stališče Romanov. Zato je ruska socialna demokracija tudi danes še v boju z vlado, in ni izključeno, da pride tam do odkritega upora.«

NOVA SMER NA OGRSKEM NAPRAM NEMADŽARSKIM NARODNOSTIM.

Pred nekoliko dnevi je ogrski ministrski predsednik grof Tisza potoval po onih krajih, ki so jih bili obiskali Rusi. Iz raznih njegovih izjav ob tej priliki se sklepa, da mislijo na Ogrskem ublažiti dosežanje proti nemadžarskim narodnostim napeto sovražno smer. In res je ogrska vlada dovolila nekaj koncesij na polju ljudskega šolstva. Ali značilno je, da se to ni zgodilo z odpravo dosedanjega ostrega šolskega zakona, marveč le z ministrsko naredbo. Kakor posnemljemo iz glasila profesorja in državnega poslanca dr. Masaryka, praškega »Časa«, pravi naredba: »Da nemadžarskim otrokom v državnih ljudskih šolah olajšamo učenje madžarskega jezika ter da jim omogočimo, da si prisvoje znanje pisanja in čitanja tudi v svojem materinem jeziku, se mora v I. in II. razredu poučevati v materinem jeziku kot pomožnem predmetu, a v III. in IV. kot učenemu predmetu. In to v nastopnih slučajih: 1. Ako je v taki šoli vsaj 50% nemadžarskih otrok enega nemadžarskega jezika in ako ne razumejo madžarskega učnega jezika, se mora učitelj v pomoč posluževati materinega jezika, kolikor je to potrebno za jasnejše umevanje predmeta. Ako preko polovice otrok pripada k raznim nemadžarskim narodnostim, potem se naj učitelj poslužuje tistega jezika, ki ga razume vsaj tretjina otrok. To se mora vršiti med poukom. Z otroki, ki so šele začeli hoditi v šolo, se ima tudi preko pouka govoriti v materinem jeziku če ga učitelj zna — da bo otrok takoj razumel učitelja, da dobi zaupanje do njega in ljubezen do šole. — 2. Za III.—V. razreda je uvedba slovaškega jezika odvisna od iniciative od strani staršev. Ako je v IV.—V. razredu skupna vsaj tretjina nemadžarskih otrok, morejo starši vložiti prošnjo, da se čitanje in pisanje poučava v njih materinem jeziku — ako zna učitelj ta jezik! — Dopisnik cenzuriranega »Časa« pripominja: »To ni še rešitev slovaškega šolskega vprašanja. Karakteristično je, da minister nič ne odreja v tej smeri, da bi učitelji zadostno obvladovali jezik otrok, da bi v slovaških šolah ne bi več poučevali učitelji, ki ne znajo niti besede slovaški. Brez take odredbe ostane vsa koncesija za vrsto let brez svrhe, ker bo — posebno v neprebujenih krajih — veliko občin, kjer se ljudstvo ne bo poslužilo pravice do prošnje. Vsa reforma ostaja v rokah nadzornikov, ki so bili doslej brezobzirni madžarizatorji v narodnih krajih. — Posebno interesantna pa je ministrova odredba zato, ker je razvidno iz nje, kake razmere so vladale doslej po ogrskih državnih šolah v jezikovnem pogledu. Poleg nedavne naredbe, s katero se je za veronauk uvedel slovaški učni jezik, je ta naredba zopet le korak k poboljšanju! In še to treba premisliti, da se to tiče le reforme, duh pa najbrže ostane prejšnji! Ali bo to dolgo tra-